

Ђорђе М. Ђурђевић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
ORCID ID 0009-0009-8368-7242

О КЉУЧНОМ МЕСТУ РАЗЛИКЕ МАТЕЈЕВЕ И ЛУКИНЕ ВАРИЈАНТЕ МОЛИТВЕ ОЧЕНАШ²

У раду испитујемо однос између две варијанте молитве Оченаш из Јеванђеља од Матеја (6₉₋₁₃) и Јеванђеља од Луке (11₂₋₄). Иако су обе варијанте Господње молитве у значајном делу истоветне или сличне, оне ипак оцртавају и осетне разлике. Истраживање заснивамо на једном од датих размимоилажења, које се односи на специфично Матејево схватање односа 'неба и земље', те важност 'небеса' у његовој хришћанској концепцији света. Дато је видљиво превасходно у томе што се молитвене прозбе или делови прозби који реферишу на небеса/небо не налазе у Лукиној верзији Господње молитве, док у Матејевој представљају једно од њених тежишних места. Семантички преозна-чавајући изворни материјал, Матеј изграђује варијанту молитве Оченаш на односу супротности, напетости и крајњег помирења неба и земље, на њиховој тренутној одвојености и будућој уцеловљености.

Кључне речи: Оченаш, Господња молитва, Матеј, Лука, небеса, небо и земља, Библија

1. Варијанте Господње молишве

Молитва Оченаш записана је, сходно канонским текстовима, у два варијантама. Прва се налази у Јеванђељу од Матеја (6₉₋₁₃), друга у Јеванђељу од Луке (11₂₋₄). Општи текстуални односи две варијанте Господње молитве, које доносимо на основу 28. Нестле-Аландовог критичког издања новозаветног текста³, уочавају се у следећем приказу:

1 djordje.djordjevic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

3 Преводима Господње молитве на српске богослужбене и књижевне језике, као и предлошцима са којих се преводило, бавили смо се у посебном истраживању, где смо у Додатку рада донели исцрпан каталог превода Оченаша, у распону од Маријиног јеванђеља до најновијих протестантских превода (в. Ђурђевић 2024: 77–111). Овде доносимо превод Господње молитве чији је аутор Емилијан Чарнић, будући да дати превод највећма одговара Нестле-Аландовом критичком тексту. Матејева варијанта: „Оче наш, који си на небесима, нека се свети име твоје; нека дође Царство твоје; нека буде воља твоја и на земљи као на небу; хлеб наш насушни дај нам данас; и опрости нам дугове наше као што смо и ми опростили дужницима

	Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς	Πάτερ /	
1.	ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου	ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου	1.
2.	ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου	ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου	2.
3.	γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς	/	
4.	τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον	τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν	3.
5.	καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν	καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίομεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν	4.
6.	καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν	καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.	5.
7.	ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.	/	

Поред Матејеве и Лукине сачуване су и друге верзије Господње молитве. Једна од најпознатијих може се наћи у тексту Дидахи, која је по својим карактеристикама сличнија Матеју: „Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον καὶ ἄφες ἡμῖν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.” (Didache 1884)⁴ Такође, поједини записи Лукине варијанте Оченаша наместо алеје „ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου” („Нека дође царство твоје”) бележе: „ἐλθετο το πνευμα σου το αγιον εφ ημας και καθαρισατω ημας” (Нестле-Аланд ²⁸2012: 230, – „Нека Дух Твој Свети дође на нас и очисти нас”⁵). Дато упућује на колоритност текстуалних верзија Оченаша код првих хришћана, тиме и различито постављених теолошких нагласака унутар дате молитве.

Будући да се у оба јеванђеља текст Оченаша изговара у контексту молитвеног поучавања⁶, те да је највећи део молитвених прозби у обе варијанте истоветан или готово сличан, веома је тешко утврдити који је од датих текстова старији и оригиналнији. У том је смислу на почетку важно упутити на проблем ауторства Господње молитве, што је из перспективе одмеравања њених варијанти такође важно истаћи. Она

својим; и не уведи нас у искушење, него нас избави од зла.” Лукина варијанта: „Оче, нека се свети име твоје, нека дође царство твоје: хлеб наш насушни дај нам сваки дан; и опрости нам наше грехе, јер и ми опраштамо свако свом дужнику; и не уведи нас у искушење.” Такође, сви новозаветни цитати на српском језику у овом раду дати су према Чарнићевом преводу.

4 У преводу Атанасија Јевтића на српски језик: „Оче наш који си на небу, да се свети име Твоје; да дође царство Твоје; да буде воља Твоја и на земљи као на небу; хлеб наш насушни дај нам данас, и опрости нам дуг наш као што и ми опраштамо дужницима својим, и не уведи нас у искушење, но избави нас од злога. Јер је Твоја сила и слава у векове!” (Didahi VIII) О датој верзији Господње молитве в. Clark 2016: 109–134 и Clark 2017: 87–116.

5 О датоме в. Meredith 2011: 101; такође Clark 2016: 157.

6 Код Матеја у оквиру Беседе на гори, код Луке као одговор на питање једног од ученика о томе како да се моле попут ученика пророка Јована.

може припадати историјском Исусу⁷, може бити оригинални продукт раних хришћанских заједница или пак потоње преуобличење и прилагођавање Исусових молитвених израза⁸. Такође, у вези са пореклом матејевске и лукијанске варијанте постоје различите претпоставке које творе неколико тежишних тачака: 1. Матејева је верзија старија; 2. Лукина је верзија старија; 3. Обе верзије представљају засебан развој оригиналног Исусовог текста молитве.

Изузетно важно место у расветљавању датог проблема заузима текст „Композиција Господње молитве” (“The Composition Of The Lord’s Prayer”) Мајкла Гоулдера, чија основна хипотеза гласи: „Исус је дао одређену поуку о молитви кроз поучавање и као пример, које је већим делом забележио Св. Марко. Ово је затим Св. Матеј записао као уобличену молитву, укључујући одређена објашњења и додатке у стилу и језику Матејевог јеванђеља. Матејева молитва је потом скраћена и измењена.” (Goulder 1963: 35) Своју тврдњу Гоулдер (1963: 36) заснива на текстолошком поређењу Марка с другом двојцом синоптичара, на основу чега је могуће сачинити следећи табеларни приказ ширег маркијанског наслеђа⁹ у Матејевом Оченашу:

7 Будући да „једна Оченаша посвуда одзвања у Новом завјету” и да „велика већина стручњака држи да велики дио Оченаша потјече од Исуса”, сасвим сигурно се може рећи, како то чини Маријан Вугделија (2004: 27), да „првотни облик [молитве, Ћ. Ђ.], који се даде реконструирати помоћу синоптичке успоредбе, припада засигурно навјештају повијесног Исуса. Та молитва показивала је првотној заједници не само како се исправно треба молити, него и тко може исправно молити. Она је постала средишња и сржна молитва свих кршћанских Цркава.”

Теолози попут поменутог Јеремијаса, Кулмана или Герардсона инсистирају „на апсолутном континуитету између Исуса Христа и ранохришћанских заједница” (Dragutinović 2010: 155), што почива на јеврејском начину преношења и чувања традиција Торе у виду учења напамет. На исти су се начин апостоли односили према Исусовим речима учења и молитви, те су их даље преносили са што је могуће мање измена, које су ипак нужно настајале „због грешака у памћењу, превођењу и сл., или пак због свесних али апсолутно ауторитативних измена од стране апостолских ауторитета” (Dragutinović 2010: 155). На основу тога, може се донети претпоставка да „у еванђељима сачуване изреке Исуса Христа и приповести о догађајима из његовог живота поседују неоспорну историјску поузданост” (Dragutinović 2010: 155), те се, сходно Хамерлингу, по истом начелу молитва Оченаш, и то она у Лукиној верзији, будући да је краћа, може сматрати континуитетом оне молитве коју је Исус изговорио.

8 Сјеф ван Тилборг сматра да је Господња молитва настала у јудеохришћанској заједници као литургијска рефлексива на дешавања у Гетсиманији (Мк. 14₃₂₋₄₂), док Шулиц у Оченашу види молитвени образац најстарије јудеохришћанске Q-заједнице у Палестини (уп. Vugdelija 2004: 26–27). Важан је и следећи ономастички моменат: Именовање Молитва Господња новије је у односу на Оченаш. Тако Тертулијан у *Спису о молишви* (насталом између 198. и 206. године), тумачећи дату молитву, користи само именовање ‘молитва’, не и Господња молитва, како је већ уобичајено код Кирила Александријског (око 376–444) (уп. Mandac 1986: 303).

9 Напомињемо да се и молитвене речи Марковог Исуса такође могу трасирати у даљу прошлост, те истичемо Тилборгово указивање на једно потенцијално изворито прозбених молби Оченаша, које он проналази у јеврејској молитви „Кадиш”. Преведена на енглески, она гласи: „Magnified and sanctified be God’s great name in the world he has created according to his will. May he establish his kingdom during

	Марко	Матеј	
Ава, Оче	αββα ὁ πατήρ (Μκ. 14 ₃₆)	Πάτερ ἡμῶν (Μτ. 6 ₉)	Оче наш
Отац ваш који је на небесима	ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Μκ. 11 ₂₅)	Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Μτ. 6 ₉)	Оче наш, који си на небесима
[...] царство Божије да је дошло у сили	[...] τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει (Μκ. 9 ₁)	ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου (Μτ. 6 ₁₀)	нека дође царство твоје
али не што ја хоћу, него што ти хоћеш	ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω ἀλλὰ τί σύ (Μκ. 14 ₃₆)	γενηθήτω τὸ θέλημά σου (Μτ. 6 ₁₀)	нека буде воља твоја и на земљи као на небу
праштајте ако шта имате против кога	ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος (Μκ. 11 ₂₅)	καὶ ἄφεσις ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν (Μτ. 6 ₁₂)	и опрости нам дугове наше, као што смо и ми опростили дужницима својим
Бдите и молите се да не дођете у искушење	γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ ἔλθητε εἰς πειρασμόν (Μκ. 14 ₃₈)	καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν (Μτ. 6 ₁₃)	и не уведи нас у искушење

Проширујући га, Матеј Марков извештај о Исусовим речима наглашава тако што га преводи у Исусов управни говор. На основу реченог Гоулдер (1963: 45) истиче да молитва садржински припада Исусу, док формално потиче од Матеја – „Свети Марко није укључио молитву у своје јеванђеље јер она још није била састављена; али је укључио већину учења на којем је она заснована.” Одатле је молитва прешла и до Луке који ју је скратио и прилагодио свом јеванђељском изразу.

На основу тога што је краћа и концизнија може се претпоставити да је Лукина верзија старија, јер „тешко је замислити да би се неко усудио да скрати Господњу молитву из било ког разлога” (Hammerling 2010: 13). Такође, кључни аргументи у прилог тези да је Лукина верзија старија, које доноси Јоахим Јеремијас (1971: 195), јесу ти што је Лукина варијанта у својој целини садржана у Матејевој верзији, што Матејева потенцијална

your lifetime and days and during the lifetime of the whole house of Israel speedily and soon. And say: Amen.” (Tilborg 1972: 99; в. и Jeremijas 1971: 198–199) Она садржи све елементе из првог дела Оченаша: посвећивање Божијег имена, јавља се Божија воља као покретачка, упућује се на успостављање Божијег царства. Отуда се потенцијално оправдава претпоставка оних аутора који истичу да је Матејева варијанта изворнија, те да ју је Лука скраћивао.

проширења долазе увек на крају Лукиних прозби (нпр. на синтагматском нивоу: „Оче” (Лк.) > „Оче наш” (Мт.), или на синтаксичком нивоу: „и не уведи нас у искушење” (Лк.) > „и не уведи нас у искушење, него нас избави од зла” (Мт.), Матејеви стилистички избори указује да је он поетски сређивао примљен материјал (нпр. заокружење последње петиције паралелизмом¹⁰).

Међутим, уколико се нпр. успостави паралела са развојем текстова литургија, који су временом скраћивани, може се претпоставити да се исто десило и са текстом Оченаша, чиме би се повећала његова литургијска и образовна привлачност (Hammerling 2010: 14), што је у том смислу још једна потврда хронолошког примата Матејеве верзије. Један од главних заступника оригиналности Матејеве варијанте у односу на Лукину јесте Улрих Луц. Иако Луц (2018: 40–41) не спори да је Матеј очигледно уносио одређене измене, истиче да су веће „шансе да је Молитва Господња пренета онако како је навођена у Матејевој заједници него да ју је он формулисао изнова. Али то значи да је неколико кључних Матејевих теолошких увида потекло од основне молитве Исуса и заједнице – Молитве Господње.”

Дејвид Кларк такође држи до тога да је Матејева верзија оригиналнија, при чему истиче не то да је Матеј тај који је проширио Исусову протомолитву, већ да ју је Лука скратио¹¹. Кларк (2017: 197–198) свој став заснива на томе да је управо апостол Лука тај који је извео молитву Оченаш из закриља јеврејског народа и препустио је другим народима у Римском царству, чинећи од ње мисионарску молитву, јер је она представљала најфинији сажетак целокупног хришћанског учења:

Када су културна искуства његове публике помагала у његовом представљању Господње молитве, дозвољавао је да дате асоцијације остану. Када је проценио да би њихова паганска позадина могла да учини нејасним одређене речи и појмове у молитви, једноставно их је уклонио из текста¹².

¹⁰ Са друге стране, оно што се такође може узети као поетско уједначавање на лексичком нивоу нужно не означава и новитет: „опрости нам наше *грехе* (ἁμαρτίας), јер и ми опраштамо свако свом *дужнику* (ὀφειλοντι)” (Лк.) > „и опрости нам *дугове* (ὀφειλήματα) наше као што смо и ми опростили *дужницима* (ὀφειλέταις) својим” (Мт.). Одговарајућа арамејска лексема ḥōbā’ означава управо ‘дуг’, ‘новачни дуг’, што Лука мења коловијалним изразом (в. Јеремијас 1971: 196).

¹¹ Кларк истиче да је првотни текст садржао седам прозби које је Лука скратио. Међутим, треба истаћи један проблем који ствара одређену збуњеност у Кларковој егзегези. С једне стране он истиче и детаљно образлаже Лукино скраћивање Господње молитве, док, са друге стране, прозбе и друге молитвене елементе који реферишу на небо/небеса Кларк сматра специфичним и оригиналним изразом Матејевог погледа на свет. Проблем се разрешава тиме што Матеј ствара оригиналну концепцију небеса/неба, дакле, већ постојећим појмовима даје ново значење. Тиме се задржава број већ постојећих прозби, али им се у одређеном смислу додељује ако не ново онда свакако проширено значење (в. ниже).

¹² Тек примера ради, из наведених се Хомерових стихова може сагледати сличност хришћанско-матејевског и паганског доживљавања неба. Верујући човек, показује Хомер, своје молитве упућује небу, где се Див/Зевс управо налази. Уп.: „Тада је понеко рек’о у широко гледнувши небо: / ’Оче, Диве, Ајант нек добије коцку ил’

Резултат је био облик ове молитве који је сажет, чврст и одмах применљив. [...] Његова је визија била да се спектакуларна експанзија хришћанске вере настави у следећој генерацији.

Претпоставке да се Лука превасходно обраћао паганској публици¹³ могу се наћи у његовом јеванђељу и Делима апостолским, а оне се односе на следеће: Лука не користи јеврејске и арамејске термине, већ их преводи на грчки, изостају јеврејске преокупације попут Мт. 5₂₁₋₄₈ и Мк. 7₁₋₂₃, своје цитате и парафразе Старог завета заснива на Септуагинти, наглашава универзални карактер спасења, његов наратив обилује паганина који се покрштавају, бројност географских референци означава да његови слушаоци нису упознати са Палестином, помињање римског императора, те описи политичких дешавања у Палестини који су такође непознати људима изван (в. Clark 2016: 136–137). Тези о Лукиној мисионарској упућености ка паганима¹⁴ у прилог иде и следеће: иако, жанровски посматрано, јеванђеља нису класичне биографије, јер изостају кључна места попут физичких и психолошких карактеризација јунака, највећа сличност са датим грчко-римским жанром управо је остварено у Јеванђељу од Луке: „Еванђелист Лука

синак / Тидејев ил' сам краљ Микене богате златом!” (Илијада, 7. певање) Или: „Рече, и они Крониду се помоле господу Диву; / тада је понеко рек'о у широко глед- нувши небо: / 'Највећи, свевишњи Диве, што царујеш с Иде” (Илијада, 7. певање). Или: „Пелејев заплаче син и у широко погледа небо: / „Оче о Диве, како од богова нико ме јадна / неће спасти из реке!” (Илијада, 21. певање) Или: „Пријам опере руке и прихвати крчаг од љубе, / стане се молити ступив сред дворишта, одли од вина, / на небо погледа потом и молитву прозбори ову: / „Највећи, највиши Диве, што царујеш с Иде” (Илијада, 24. певање).

13 Дато је свакако утицало и на текстуално формирање Господње молитве, те дату Лукину активност Кларк (2016: 165) илуструје на примеру треће прозбе („нека буде воља твоја”): „Постоји вероватан разлог за уклањање овог реда, а он стоји у вези са Лукином читалачком публиком из незнабожаца. Настојећи да задржи разумевање ове молитве унутар пажљиво контролисаних граница, уклонио је сваки елемент дужег облика у коме је видео могућност забуне или погрешног тумачења. Божја воља био је концепт који је Лука третирао веома опрезно, јер је био веома свестан како његови новопробраћени читаоци нејевреји могу погрешно да схвате њено значење. Многи токови грчко-римске религиозне мисли имали су снажну скло- ност ка предетерминизму и фатализму. Ови концепти често су се могли мешати са вољом Божијом. Уместо да се фокусира на апстрактан појам који би потенцијално могао бити погрешно схваћен, Лукина стратегија једноставно је била да покаже како његови нејеврејски читаоци могу применити у пракси Очевог путеве откривене кроз Исусово учење. Желео је да не остави места забуну.”

14 За разлику од Луке, Матеј је био усмеренији ка јудејским заједницама, о чему говори Улрих Луц. Матеј је највероватније пореклом био јудеохришћанин, дакле није био конвертит. Луц (2018: 44–46) износи пет тврдњи како би оправдао претпоставку о томе да је Матеј био јудеохришћанин: 1. утицај јеврејског језика на Матејев грчки; 2. двострук однос према удружењима у синагогама, Матејева заједница представља превладавање синагоге као такве; 3. поштовање јеврејске традиције и Закона; 4. раскид између синагоге и заједнице десио се непосредно пре записивања његовог јеванђеља (80-их и 90-их година првог века), што има свој утицај у Матејевим анти-фарисејским ставовима и изјавама; 5. питање мисије међу незнабошцима, чиме се завршава јеванђеље, дакле, Христовом науком треба поучавати и оне који нису Израиљ.

се највише потрудио да понуди књижевно дело које може да задовољи књижевни укус образоване хеленистичко-јудејске читалачке публике. Његово еванђеље представља хеленистичку биографију преобучену у старозаветну приповест.” (Dragutinović 2010: 156)

Отуда, сходно Лукином прагматичним односу према мисионарењу, Дејвид Кларк сматра да је управо Матејева варијанта старија, те да је у тренутку Лукиног записивања Оченаша она већ била у молитвеној употреби у оном облику који се одражава у Јеванђељу од Матеја и верзији коју доноси Дидахи (в. фусноту 3). Томе у прилог може ићи и то што је Матејев запис први сачувани запис Господње молитве, тиме је Матеј уједно и њен први познати тумач: „У време када је Матеј писао свој текст, форма и пракса казивања Господње молитве били су успостављени¹⁵ [...]. Његово јеванђеље носи обележје заједнице која је редовно молила Господњу молитву и уградила њену поруку у своју теологију и заједнички живот.” (Clark 2016: 83)

Поетска колоритност Матејевог текста¹⁶ наводи Улриха Луца „да промовише теорију која је данас општеприхваћена, наиме, да матејевско извођење Господње молитве има потпунији и литургијски богатији језик са очигледнијим ритмом од лукијанске верзије. Матејева Господња молитва на грчком својим јаснијим поетским ритмом одражава молитву која се боље уклапа у контекст богослужења.” (Hammerling 2010: 14) Међутим, нижи ниво поетских карактеристика у Лукиној верзији не значи и њихово одсуство, те се подједнако може говорити и о Лукиној поетичности дате молитве¹⁷. „Стога, Луц на крају тврди да и Матејева и Лукина верзија Господње молитве изгледа одражавају молитве које су коришћене у богослужењу, или су у најмању руку биле литургијски пријатељске.” (Hammerling 2010: 14)

Отуда се може донети још једна претпоставка, а она подразумева да су се варијанте одвојено развијале и употребљавале у различитим „културним, географским и књижевним контекстима” (Hammerling 2010: 11), при чему обе, на различите начине, подједнако одражавају оригинални текст добијен од Христа. Јоахим Јеремијас (1971: 196): „Резултат наше истраге је, стога, да се Лукина краћа верзија треба сматрати оригиналном, док се у погледу избора речи предност даје Матејевом тексту.” Дато указује да се обе варијанте на различите начине приближавају протомолитви Оченаш и удаљавају од ње.

Сличног је мишљења био и Ернст Ломајер, који је негирао сврсисходност поређења Матејеве и Лукине молитве Оченаш, сматрајући да дати текстови међусобно не зависе, да представљају засебне и паралелне

15 Дато се унеколико разликује од Гоулдеровог поменутог става о томе да је Матеј формално уобличио молитву.

16 Поетским аспектима Господње молитве, и то превасходно матејевске варијанте, посетили смо посебно истраживање: „Поетска структура молитве Оченаш”, које се тренутно налази у штампи (год. 57 бр. 183 часописа *Књижевна историја*).

17 Претпостављени оригинал на арамејском језику, и то начињен према Лукиној варијанти, показује далеко више поетских карактеристика (в. Јеремијас 1971: 196).

рецензије, где се Матејева везује за галилејску, а Лукина за јерусалимску јудеохришћанску заједницу, што оправдава језичке недоследности и варијације у броју прозби између Матејевог и Лукиног Оченаша (уп. Vugdelija 2004: 19). Дати став има за последицу, како истиче Вугделија (2004: 19), схватање по ком је Оченаш пре узорак и начин на који се треба молити, а не крути и фиксни облик који се не сме мењати и који мора бити дословно примењиван. Потенцијалну општу схему настанка различитих верзија Оченаша представља Дејвид Кларк (2016: 164):

1. Исус је поучио ученике молитви која је прототип онога што се налази у нашим раним изворима.
2. Исус и ученици увели су молитву у свој свакодневни ритуал.
3. С обзиром на одбојност Јевреја према фиксним облицима, мало је вероватно да би се молили на потпуно исти начин сваки пут¹⁸.
4. Молитву су ученици највероватније преносили у различитим облицима – који су сви имали заједничку структуру и теме, али са малим варијацијама у формулацијама¹⁹.
5. У недостатку 'званично одобрене форме', Матеј, творци Дидахи и Лука били су слободни да прилагоде основну молитву у складу са својим сврхама. То је оно што објашњава мале варијације у граматички и избору речи.
6. Како је Господња молитва преведена на грчки (и латински), постала је важна у равнотежена фразеологија.

Из ових различитих претпоставки потенцијално је могуће донети закључак, сличан Јеремијасу, да обе варијанте на различите начине сведоче о оригиналној Исусовој варијанти Оченаша – Лукина у вези са бројем прозби, Матејева у вези са њиховим садржајем и језиком²⁰.

18 Томе у прилог Луц (2018: 24) истиче: „Тора је тада била жива инстанца, а не композиција окамењених правила. Она се могла: наново тумачити, променити и прилагодити садашњем тренутку, а да се при томе не одступи од јудејства.”

19 За разлику од поменутих библиста који су сматрали да су се рани хришћани односили према Исусовим речима попут Јудејаца према Тора- традицијама, што се рећи да су се трудили да их очувају у што изворнијем облику, може се говорити о дисконтинуитету у преношењу предања између Исусових оригиналних речи до крајњих рецепијената у удаљеним деловима Римског царства. Таквог је става Бултман који „сматра да се ранохришћанска заједница веома креативно и слободно односила према предањима о Исусу и да није имала проблем да многе приче о њему или пак његове изреке промени и прилагоди тренутним црквеним потребама” (Драгутиновић 2010: 155).

20 Донекле супротно изнетим Гоулдеровим ставовима, будући да молитве Оченаш у заокруженој целини нема код Марка, може се претпоставити да су је Матеј и Лука преузели из Q-документа. Поводом општих односа Матеја и Луке према Q Драгутиновић (2010: 173) казује: „Када је реч о рецепцији Q-документа од стране Мт и Лк, постоји једно утврђено правило: *Матеј је сачувао изворни речник Q, док је Лука сачувао изворни редослед Q.*” Уколико би се дато пренело и на молитву Оченаш, то би ишло у прилог управо изнетом ставу о томе да је протомолитва имала пет прозби, што се огледа код Луке, док се њене језичке карактеристике јасније читавају код Матеја.

2. Матејева концепција 'неба и земље' као место разлике две варијанте Господње молишве

Обе текстуалне варијанте Оченаша (Мт. 6₉₋₁₃; Лк. 11₂₋₄) почињу истим обраћањем, „Оче”, чиме највероватније одржавају инвокацију заједничке молитвене матрице. Исти је случај и са првом, другом и шестом прозбом у Матеја, које су идентичне првој, другој и петој Лукиној („нека се свети име твоје”; „нека дође царство твоје”; „и не уведи нас у искушење”). Минималне, иако далеко од занемарљивих, јесу разлике између Матејеве четврте и пете и Лукине треће и четврте прозбе (Мт: „хлеб наш насушни дај нам данас” > Лк: „хлеб наш насушни дај нам сваки дан”; Мт: „и опрости нам дугове наше као што смо и ми опростили дужницима својим” > Лк: „и опрости нам наше грехе, јер и ми опраштамо свако свом дужнику”). У Луке изостаје, такође, последња Матејева прозба („него нас избави од зла”) која представља тзв. поетско средство инклузије (лат. *inclusio*), односно, синонимног паралелизма на нивоу текста, којим се на другачији начин казује већ изречена идеја, те се њоме завршава одређена текстуална или дискурзивна целина.

Поводом различитог броја петиција у двама верзијама Оченаша већ смо говорили: Нејасно је да ли је Матеј проширио изворну Исусову молитву, детаљније образлажући постојеће прозбе и примењујући одређена поетска средства, или је Лука, услед своје мисионарске прагматичности, из Оченаша уклањао оне делове који су у првим паганима конвертитима стварали одређену сличност са већ постојећим многобожачким ставовима и мислима, што је даље представљало опасност по правилно исповедање хришћанске вере.

Централна пак дистинкција између јеванђељских верзија молитве огледа се у изостанку два сегмента везана за постојање небеса/неба код Луке и њиховом присуству код Матеја.

Прво именовање 'небеса' налази се у инвокацији саме молитве: „Оче наш, који си на небесима”, да би се касније поново јавило, овог пута у јединици: „нека буде воља твоја и на земљи као на небу”. У првом случају можемо говорити о атрибутивном додатку²¹ који се надовезује на лексему Отац, у другом случају о детаљнијој експликацији значења 'Царства твога', које за Матеја подразумева изједначавање неба и земље.

Двоструко потенцирање на небесима/небу евидентна је чињеница да небеса/небо има посебну важност у Матејевој хришћанској перцепцији света – прецизније речено, како је молитва Оченаш својеврсна нулта тачка целокупног јеванђеља, тако се у њој нужно оцртавају опште карактеристике Матејевог теолошког дискурса. Тако се облици лексеме небо јављају у Јеванђељу од Матеја више од тридесет посто у односу на цели Нови завет (в. Clark 2016: 86), при чему су веома важне и веома честе следеће конструкције на којима Матеј, у односу на остале јеванђелисте, посебно инсистира: 'царство небеско' (Мт. 3₂; 5₁₉; 5₂₀; 7₂₁; 8₁₁; 10₇; 11₁₁; 11₁₂;

²¹ За Тертулијана израз 'на небесима' „разликује небескога Оца од земаљскога родитеља” (Mandec 1986: 307).

13₁₁; 13₃₁; 13₃₃; 13₄₄; 13₄₅; 13₄₇; 13₅₁; 19; 18; 18; 18₂₃; 19₁₂; 19₁₄; 20) готово да у потпуности преузима примат у односу на царство Божије' (Мт. 12₂₈; 19₂₄) или „у царству Оца свога” (Мт. 13₄₃).

Сходно томе, за разлику од Марковог и Лукиног 'Царства Божијег' код Матеја доминанто је присутна конструкција 'Царство небеско'. Вилфрид Харингтон (1993: 185) сматра да је дата пракса укорењена у јудејској традицији избегавања изговарања Божијег имена, те да не постоји никаква разлика између 'Царства Божијег' и 'Царства небеског'. Дакле, Матејеву конструкцију Харингтон правда везаношћу за јеврејске обичаје. На истом је трагу и Џон Дрејн, који сматра да је управо усмереност ка различитој публици одредила одабир одређеног облика. Будући да су се Лука и Марко усмерили ка паганима, они нису били условљени јеврејским односом према изговарању Божијег имена, те нису морали да користе никакве лексичке замене, док нејевреји „нису били резервисани у том погледу, и за њих би израз какав је 'Царство небеско' био непотребно компликован, ако не и сасвим бесмислен” (Drejn 2004: 156). Важно је истаћи још један Дрејнов (2004: 156) став, који се односи на то да је Исус највероватније користио конструкцију 'Царство Божије', а заснива га на томе да Исус никада није имао задршку када је говорио о Богу, те „не само да је тврдио да познаје Бога на личан и близак начин, већ се усудио да постави свој однос са Богом у интиман контекст представе о породичним односима, размишљајући о себи као о детету, а о Богу као родитељу”. Отуда је конструкција 'Царство Божије' код Матеја присутна као последица својеврсних пропуста у редакцији, односно, приређивању и записивању Исусових речи.

Такође, Бог Отац у Матејевом језику задобија епитете који упућују на небо/небеса: „Отац мој небески” (Мт. 15₁₃; 18₃₅), „Оца мога који је на небесима” (Мт. 7₂₁; 12₅₀), „мога Оца који је на небесима” (Мт. 18₁₀), „Отац мој који је на небесима” (Мт. 16₁₇; 18₁₉), „Оче наш, који си на небесима” (Мт. 6₉), „Оца вашег који је на небесима” (Мт. 5₁₅; 6₂), „Отац ваш небески” (Мт. 5₄₈; 6₁₄; 6₂₆; 6₃₂), „Оца вашег небеског” (Мт. 18₁₄), „Отац ваш који је на небесима” (Мт. 7₁₁), „Оца свога који је на небесима” (Мт. 5₄₅), „Хвалим те, Оче, Господе неба и земље” (11₂₅). Датим лексичким одабирима Матеј врши својеврсно теолошко наглашавање јединствене и свеобухватне владавине Бога Оца, том новом стварношћу легитимише и ободрују хришћане као усиновљене верујуће, они постају „небески народ по томе што само они имају царство које је с неба и Оца који је на небесима” (Pennington 2007: 9). Поред Матеја, треба напоменути и то да се конструкције 'Отац на небесима' или 'Отац небески' једино могу наћи у Мк. 11₂₅ („Отац ваш који је на небесима”), што може упућивати на то да дата синтагма не припада оригинално Матеју.

Међутим, оно што је без двојбе јасно јесте то да су у Матејевом дискурсу конструкције са небом/небесима задобиле значајно семантичко проширење. Конструкција 'небо и земља' далеко је карактеристичнија за Матеја у односу на друге синаптике, при чему је код Марка

и Луке у датим случајевима увек реч о њиховом меризматичном односу, односно, они су саставни делови једног универзалног света, а не супротстављени ентитети (в. Clark 2016: 85).

Пенингтон (2007: 6–7) истиче да је Матеј развио идеоектичку употребу термина небо и земља, која се очитује у четири аспекта: „1. намерно разликовање у значењу између облика једнине и множине; 2. честа употреба лексичког пара небо и земља као теме; 3. редовно позирање на Оца небеског; 4. понављајућа употреба датих јединствених Матејевих израза”. Овај тзв. „небески језик” (“heaven language”), како га назива Пенингтон, почива на напетости која „тренутно постоји између неба и земље, између Божјег царства и путева насупрот оних који припадају човечанству, посебно када је у питању Божје царство (‘Царство небеско’) спрам царства човечанства” (Pennington 2007: 7). Дата напетост биће превазиђена у есхатону, „који је инаугурисан кроз живот, смрт и васкрсење Исуса Христа. У ствари, само препознавањем интензитета напетости која тренутно постоји између неба и земље можемо у потпуности да схватимо значај есхатона у коме ће небеско царство доћи на земљу.” (Pennington 2007: 7)

Једна од одлика Матејевог небеског језика јесте значајније коришћење облика лексеме небо у множини, уместо у једнини. Иако се дато може оправдати јеврејским и арамејским лексемама за небо, које су у множини, уколико се консултује Септуагинта, као и новозаветни текстови, писани на грчком, стање је другачије: у текстовима на грчком језику преферирају облици једнине (в. Pennington 2007: 3). Пенингтон, стога, прави заокрет у разумевању Матејевог одабира у коришћењу једнине и множине, сматра да дати одабири нису оправдани стањем у јеврејском и арамејском језику, нити укрштајем различитих језичких традиција (грчке, с једнином, и јеврејско/арамејске, с множином), већ представљају оригиналне елементе Матејевог дискурса, унутар ког постоји одређени систем њихове дистрибуције. Једнина ‘небо’ и множина ‘небеса’, дакле, нису последица семитске и грчке морфологије, већ су условљени текстуалним и дискурзивним контекстом. Једнину Матеј користи како би означио физички ентитет²² и у пару небо – земља, док је множина резервисана за невидљиво и дивинизирано²³. Дата употреба и дистинкција једнине и множине настаје као последица представљања два раздвојена и опозитна царства, оног на небу и оног на земљи (в.

22 Као илустрација може послужити следећи јеванђељски одељак, у ком се небо разумева у физичком, атмосферском смислу: „И приступише фарисеји и садукеји, па кушајући затражише од њега да им покаже знак с неба. Он пак одговори и рече им: када настане вече, говорите: биће ведро, јер је небо црвено; а ујутро: данас ће бити олуја, јер је небо црвено и мутно. Лице неба знате да разликујете, а знаке времена не можете?” (Мт. 16₁₋₃)

23 Нпр.: „И, гле, отворише му се небеса и виде Духа Божијега [...] И, гле, глас с небеса говораше [...]” (Мт. 3₁₆₋₁₇) или „Радујте се и кличите, јер је награда ваша велика на небесима” (Мт. 5₁₂). За разлику од примера у претходној фусноти, јасно је да се овим цитираним примерима не говори о небу као физичком ентитету, већ се оно преноси на духовни и сакрални план.

Pennington 2007: 8). Лексички пар може се јавити у различитим позицијима и контекстима, те Пеннингтон (2007: 194) истиче три његова појавна облика: копулативни, тематски и имплицирани:

Копулативни парови²⁴ јесу примери у којима се 'небо и земља' појављују као једна целина, а не раздвојени предлозима или другим речима.

Тематски парови²⁵ користе комбинацију неба и земље, али са извесним одвајањем међуречи или фраза. Често случајеви у овој категорији користе комбинацију предлога као што је 'на небу [...] на земљи'.

Имплицирани парови²⁶ јављају се када се небо користи у спрези са речју која није земља, али она која је блиско повезана са њом, чиме се комуницира иста идеја.

Матејево јеванђеље карактеришу све три конструкције, међутим, најдоминантнија јесте управо тематска. Даље, Пеннингтон (2007: 199) истиче две кључне употребе лексичног пара небо – земља: меризматичку и антитетичку. У првом случају, Матеј подразумева да су небо и земља одељени ентитети једне заједничке целине, односно, акценат је на њиховој спојености²⁷, јединствености Божије творевине. У другом случају, који је прилично заступљенији²⁸, присутна је одређена „анти-теза, поређење, напетост или контраст у спрези ова два појма. Тачна природа ове антитезе и степен разликовања могу донекле варирати у зависности од контекста.” (Pennington 2007: 201)

Отуда се расветљава и присуство два различита облика небеса/небо у Матејевој верзији Оченаша²⁹. У првом случају („Оче наш, који си на

24 Нпр.: „док не прође небо и земља” (Мт. 5₁₈), „Господе неба и земље” (Мт. 11₂₅), „небо и земља ће проћи” (Мт. 24₃₅).

25 Много је таквих примера: „Не куните се никако; ни небом, јер је престо Божији; ни земљом, јер је подножје ногама његовим” (Мт. 5₃₄₋₃₅); „Не сабирајте себи блага на земљи, где мољац и рђа уништавају и где крадљивци поткопавају и краду; него сабирајте себи благо на небу, где не уништава ни мољац ни рђа и где крадљивци не поткопавају нити краду; јер где је благо твоје, онде ће бити и срце твоје” (Мт. 6₁₉₋₂₁); „И дађу ти кључеве царства небескога, и што свежеш на земљи биће свезано на небу, и што разрешиш на земљи биће разрешено на небу” (Мт. 16₁₉); „Заиста, кажем вам: што год свежете на земљи, биће свезано на небу; и што год разрешите на земљи, биће разрешено на небу.” (Мт. 18₁₈)

26 Нпр.: „Рече му Исус: ако желиш да будеш савршен, иди, продај своје имање и дај сиромашнима, и имаћеш благо на небу, и хајде за мном. А младић чувши ову реч оде ожалошћен; јер је имао многа имања. А Исус рече својим ученицима: заиста вам кажем да ће богаташ тешко ући у царство небеско. И опет вам кажем, лакше је камили да прође кроз иглене уши, него да богаташ уђе у царство Божије.” (Мт. 19₂₁₋₂₄) Дакле, иако се у датом одељку небо јавља као ознака дивинизираниог, имплицирано је присутна и земља, као место 'многих имања' и 'богаташа', те, управо експлицитно неспоменута али имплицирно присутна, земља твори опозитни пар са небом, те се, уместо очекиваних небеса, јавља лексема небо.

27 В. фуносту 16.

28 „Не сабирајте себи блага на земљи [...]; него сабирајте себи благо на небу” (Мт. 6₁₉₋₂₀); „што год свежете на земљи, биће свезано на небу, и што год разрешите на земљи, биће разрешено на небу” (Мт. 18₁₈); „И никога не земљи не називајте својим оцем, јер је један Отац ваш небески” (Мт. 23₉).

29 У варијанти коју доноси Дидахи јављају се само облици у једнини: „Оче наш који си на небу” и „да буде воља Твоја и на земљи као на небу”. Дакле Дидахи не подлеже

небесима”) небеса оцртавају божанственост и невидљивост Бога Оца, његов трансцендентни карактер, док се у другом („нека буде воља твоја и на земљи као на небу”) на тематском нивоу оцртава антитетички однос између два супротстављена ентитета.

Антитетички постављени, небо и земља у Матејевој концепцији света представљају сукобљене ентитете. Небо, односно, небеса, постају место обитавања самог Бога, као и анђела, нетелесних бића, док је земља место обитавања човечанства и других телесних бића. Може се рећи да је кључно поетско средство на ком Матеј заснива свој наратив, као и саму молитву Оченаш, управо дијалектички однос супротстављених ентитета, неба и земље, те је „сврха овог литерарног средства да своје читаоце увуче у унутрашњу напетост створеног поретка” (Clark 2016: 99). Дејвид Кларк (2016: 97) небо и земљу узима за лајтмотив Матејевог јеванђеља и сматра да дати лајтмотив има кључну улогу у целој приповести. Њихова опозитност ипак није апсолутна, те, осим што се небо и земља боље разумевају у зависности једног од другог³⁰, Матеј своју верзију Оченаша заснива управо на снажној вери да ће дата напетост и дисконтинуитет бити превазиђени и то не у корист једног (нпр. небеса над земљом), већ њиховим „помирењем и коначним сједињењем” (Clark 2016: 97).

Дата напетост између ентитета огледа се у самој структури Господње молитве. Структура Матејеве верзије јесте таква да се може поделити у два дела. Први је део усмерен на ’небеско’, односи се на прве три молбе, док је у осталим петицијама фокус стављен на ’земаљско’.³¹ Први део молидбених петиција, сматра Лохфинк (2019), перспективизован је са Божије тачке гледишта (посвећење Божијег имена, долазак Божијег царства, остварење Божије воље за свет); други део повучен је са становишта ученика: добијање хлеба, опраштања грехова, чување од искушења. Као својеврсна спона између ова два дела стоји Матејева трећа петиција, „нека буде воља твоја и на земљи као на небу”, која представља важну спону између два молитвена дела, што упућује на изједначење два поретка, небеског и земаљског. Тиме се два поменута одељка молитвеног текста доводе у синтезу. Кларк (2016: 98) сматра да први део изражава пунину и обиље неба, други део сиромаштво земље, док је главна преокупација у Матејевој верзији Господње молитве поновно остваривање

морфолошким поставкама које налазимо у Матејевом јеванђељу.

30 Сходно Матејевој потреби за великом синтезом, али и његовом утицају на каснију хришћанску теологију, рећи ће Луц (2018: 127): „Вертикално и хоризонтално, откривено знање и земаљска послушност, мистицизам и свакодневни живот: за Матеја све ово се сједињује. Постоји пут који води директно од Матеја ка каснијој црквеној христологији двоструке природе Христове, ма колико изненађујуће ово може бити на први поглед, и без обзира на колико је сам Матеј мало размишљао о природама или суштинама.”

31 Дводелна структура може се наћи и код Луке, при чему она није толико изражена. Она у одређеном смислу прати Матејеву верзију, прва две прозбе одговарају небеском делу Матејеве молитве, друге три земаљском делу. Притом, може се рећи да је спона која спаја два дела хлеб. Међутим, у Лукиној варијанти дати одељци видљиви су тек кроз њено самеравање са Матејем.

континуитета између неба и земља. Тиме цитирана прозба, осим што синтетиче раздвојене ентитете, уједно је и позив упућен Богу Оцу, „који је на небесима”, да својом вољом интервенише у земаљском царству, царству људи, чиме Господња молитва постаје „de facto оруђе цркве да веже и ослободи на земљи оно што ће везати или разрешити на небу. То је молитва која предвиђа сједињење неба и земље и која ефективно покреће оба царства ка овом телосу.” (Clark 2016: 106) Јасно је да овиме Матеј не отвара само различите теолошке већ и етичке импликације³² своје верзије Оченаша. Управо (молитвена) заједница постаје носилац залога остварења неба на земљи, остварења Очево воље међу људима, и то тако што активно примењује оно за шта се моли. Да би дошло до помирења неба и земље потребно је не само ангажовање и интервенисање Бога Оца већ и, што је можда и важније, ангажовање самих верујућих да следе пут који им је дао Исус Христос. Само на такав начин може доћи до помирења неба и земље и само се тако пунина неба може остварити на земљи. У молитвеној заједници, дакле оној која моли Господњу молитву, биће „поцепан вео раздвајања између два царства” (Clark 2016: 97), она постаје афирмација хармоније, мост између царстава, те „може постојати 'кретање' од земље до неба, као што постоји од неба до земље. Оно што црква чини на земљи има утицаја на небу, као што активност Оца на небу такође утиче на земљу. На Јаковљевим мердевинама саобраћај се креће у два смера.” (Clark 2016: 104)

Дато имплицира да постојеће тензије имају есхатолошко решење, где „небо и земља неће увек стајати у супротности... Циљ Божјег искупитељског плана у Исусу није уклањање земље у смислу да је замењена царством на небу, већ је уместо тога есхатолошко поновно уједињење небеских и земаљске области.” (Clark 2016: 93) 'Поновно уједињење' одвиће се са друге стране сваког катаклизмичког искуства, физичких распадања и уништења, са друге стране сваког облика рата, земља неће бити уништена, те се небо не може схватити као простор утопијског ескапизма. Добро небо, такође, не супституише лошу земљу. Разрешење је другачије постављено: „Небо је место порекла, док је земља место потребе. Матеј се нада да земља неће бити одбачена и уништена, већ преображена и обновљена. На крају, небо и земља постаће једно.” (Clark 2016: 99–100) Дато даље подразумева:

32 Етичке импликације подразумевају следеће: „Исус говори својим ученицима да ће све око чега се договоре овде на земљи, учинити Отац на небу. Кроз Господњу молитву Исус изазива своје следбенике да теже великим стварима: универзалном поштовању ЈХВХ-овог имена, доласку Његовог царства и остварењу Његове воље, снабдевању хлебом, опроштењу греха, победи над кушњом и тријумфу над злом. Споразум о овим молбама на земљи јесте оно што ће покренути небо на акцију. Исус позива своје следбенике да буду учесници у есхатолошком одвијању Очевог плана. Обећава да ће после његовог одласка бити у њиховој средини када се окупе. Небо ће бити присутно на земљи, а црквена заједница на земљи учиниће да се њено присуство осети на небу. Ова заједница оснажених верника, кроз учешће у Господњој молитви, кружи небом и земљом. Они посредују у напетости, молећи се и радећи на коначном помирењу ова два царства.” (Clark 2016: 105)

Небо представља престо Божији. То је место Његовог ауторитета и порекло Његове иницијативе. Небо поставља тон, одређује вредности, поставља 'основна правила'. Земља, као место становања човека, место је где ће Исусови следбеници спровести у дело Очево вољу. Када се ово деси, рај долази на земљу. Есхатолошко сједињење у садашњем веку антиципирано је праведним животом цркве. (Clark 2016: 94)

Зато Исусово учење, као и сама молитва Оченаш, открива Матеј, нису профетски окренути будућности, они захтевају да се будућност, за коју се верујући моле, догоди у садашњости, да се небо и земља споје у садашњем тренутку. Дато значи да је за услов помирења неба и земља, односно манифестовања Царства небеског на земљи потребно да „Исусови следбеници ходају његовим путем и тако извршавају вољу Оца небеског у својим земаљским животима” (Clark 2016: 94).

3. Закључак

Иако се на основу тога што се у варијанти Оченаша из текста Дидахи такође јављају редови у којима се упућује на небо не може се рећи да дати молитвени делови оригинално припадају Матеју, ипак, он им, како рекосмо, даје посебан примат и значај, у чему се оцртава оригиналност његове варијанте Оченаша. Матејева иновативност у конципирању Оченаша превасходно се огледа у томе што је проширио изворе које је користио, на књижевном плану свог Јеванђеља од неба и земље начинио лајтмотив, чиме однос небо : земља постаје окосница његовог текста. Спецификација Матејевог схватања односа небо : земља огледа се превасходно у томе што их је, „да би раздвојио њихово значење од других могућих схватања, доследно постављао у супротности једно са другим. Небо је у дијаметралној супротности са земљом и свако осветљава све оно што друго није.” (Clark 2016: 85) Матејева варијанта молитве Оченаш усмерена је на однос супротности, напетости и крајњег помирења неба и земље, на њихову тренутну одвојеност и будућу уцеловљеност, када ће „све створење ући у величанствени нови *genesis*” (Clark 2016: 84). Управо се само унутрашње биће Господње молитве упире ка сједињењу неба и земље, ка поновном залечењу раскола између њих, који је настао као последица човековог греха, те сама молитва почива на вери у долазак неба на земљу и тријумфу добра над злом садашњошћу.

Небо за њега, очекивано, није физички ентитет, просторно одвојен од земље, већ, како лапидарно примећује Дејвид Кларк (2017: 64), „место где ствари постоје исправно”. Дато подразумева да „Небо за Матеја представља пуни ауторитет Божији, потпуно извршење његове воље, пуно изражавање његових жеља и потпуно спровођење његових вредности” (Clark 2017: 64). Кларк (2017: 64) на истом месту истиче да је Матеју веома стало до тога да истакне 'небесност' Бога Оца, што он у свом јеванђељу чини чак четрдесет шест пута, док „Марко и Лука описују Бога на овај начин само једном, а Јован никако”. Матејевска небеса ознака су праведности, доброте и исправности. Кларк ову тврдњу истиче и тиме што на

својеврстан начин преводи или парафразира одговарајуће сегменте из Оченаша. Будући ознаком Очевог карактера, а не ознаком места његовог пребивања, алеја „Оче наш, који си на небесима” у матејевском смислу значи: „Оче наш, који све чиниш исправним”, или „који све чиниш исправно”; „нека буде воља твоја и на земљи као на небу” – „нека буде воља твоја и на земљи онако како је исправно, како треба да буде”. Кларк (2017: 65) закључује:

Када схватимо, међутим, да је Матеј користио ’на небу’ и ’небески’ као средство за истицање Очевог карактера, онда свака изјава постаје много јача: чините оно што је исправно, јер Отац чини оно што је исправно; Отац који чини оно што је исправно услишиће ваше молитве; неће бити с њим свако ко призива име Очево, него само они који чине што је право; и тако даље. Бити ’на небу’ није толико о томе где Отац обитава, колико о опису Очевог карактера.

На овакав начин доживљавајући ’небо’, Матеј у Господњу молитву уноси футуристички тон, јер је све његово очекивање усмерено ка оном моменту у будућности када ће се ’небо’ и ’земља’ изједначити у корист њихове заједнице. Матеј је уједно у небесима која су стигла и у небесима која тек треба да стигну. Он живи, како се у молитви Оченаш може открити, долазак ’небеса’ и ишчекивање доласка ’небеса’, она су већ ту и уједно стижу. Тиме се и посебно наглашава и контраст између ’земље’ и ’небеса’, где је ’земља’ опозитна ’небесима’. Међутим, Оченаш управо представља покушај помирења два сукобљена ентитета, превазилажење тензија између небеског и земаљског, на такав начин што ће лоше и неисправне ствари на земљи уступити место добрим и исправним стварима са неба. Небеса постају модел живота на земљи. Због тога Кларк (2017: 79) сматра да је „на земљи као што је на небу” молитва у молитви у Матејевом Оченашу, дати нулти степен ове молитве представља сажетак целокупног Матејевог мољења, које Кларк тумачи као: „Нека се ствари исправе на земљи као што су на небу.” Земљи недостаје небо, међутим, управо се кроз мољење небо објављује на земљи.

ЛИТЕРАТУРА

- Biblija 2022: *Sveto pismo Staroga i Novoga zaveta, Biblija, Sveto pismo Starog zaveta* preveo Dragan Milin, *Sveto pismo Novoga zaveta* Emilijan Čarnić, Beograd: Biblijsko društvo Srbije. [orig. ćirilica]
- Clark 2016: David Clark, *The Lord's Prayer, Origins and Early Interpretations*, Turnhout: Brepols.
- Clark 2017: David Clark, *On Earth as in Heaven, The Lord's Prayer from Jewish Prayer to Christian Ritual*, Minneapolis: Fortress Press.
- Didache 1884: *Διδαχὴ τῶν δωδεκά ἀποστόλων, Teaching of The Twelve Apostles*. Recently discovered and published by Philotheos Bryennios, Metropolitan of Nicomedia, Edited with a Translation, Introduction and Notes by Roswell D.

- Hitchcock and Francis Brown, New York: Charles Scribner's Sons, <<https://gutenberg.org/files/42053/42053-h/42053-h.htm>>, 8. 3. 2023.
- Didahi 2010: *Učenje dvanaestorice apostola (Didahi)*, prev. Atanasije Jevtić, prip. Ljubomir Milošević, <<https://svetosavlje.org/didahi-ucenje-dvanaestorice-apostola/>>, 8. 3. 2023. [orig. ćirilica]
- Dragutinović 2010: Predrag Dragutinović, *Uvod u Novi zavet: osnovi novozavetne nauke I*, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta, Institut za teološka istraživanja. [orig. ćirilica]
- Drejn 2004: Džon Drejn, *Uvođenje u Novi zavet*, prev. Bogdana Đukić, Beograd: CLIO. [orig. ćirilica]
- Đurđević 2024: Đorđe Đurđević, Prevodi molitve Očenaš na srpski jezik, u: Značaj srpskog jezika za očuvanje srpskog kulturnog identiteta VI, *Otac u srpskom jeziku, književnosti i kulturi* (Radovi sa naučnog skupa „Otac u srpskom jeziku, književnosti i kulturi”, održanog u Andrićgradu 19. 20. i 21. maja 2023. godine), ur. Miloš Kovačević, Višegrad: Andrićev institut, 77–111. [orig. ćirilica]
- Goulder 1963: M. D. Goulder, The Composition Of The Lord's Prayer, *The Journal of Theological Studies*, Oxford University Press, Vol. 14, No. 1 (APRIL 1963), pp. 32–45, <<http://www.jstor.org/stable/23954326>>, 8. 3. 2023.
- Hammerling 2010: Roy Hammerling, *The Lord's prayer in the early church: the pearl of great price*, New York: Palgrave Macmillan.
- Harrington 1993: Wilfrid J. Harrington, *Uvod u Novi zavet – spomen ispunjenja*, prev. Mato Zovkić, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jeremias 1971: Joachim Jeremias, *New Testament theology: [volume one, the proclamation of Jesus]*, New York: Charls Scriber's Sons.
- Lohfink 2019: Gerhard Lohfink, *The Our Father: a new reading*, translated by Linda M. Maloney, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.
- Luc 2018: Ulrih Luc, *Matejeva priča o Isusu*, Beograd: Manastir Gradac, Biblijski institut PBF-a u Beogradu, prev. Fiva Savković. [orig. ćirilica]
- Mandac 1986: Marijan Mandac, Tertulijanovo tumačenje Očenaša, *Služba Božja*, 26 (4), 302–313.
- Meredith 2011: Antoni Meredith, Origen i Grigorije Niski o molitvi Gospodnjoj, *Teološki pogledi*, god. 41. br. 1, str. 95–107. [orig. ćirilica]
- Nestle Aland 2012: Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece 28*, Münster/Westphalia: The Institute for New Testament Textual Research.
- Pennington 2007: Jonathan Pennington, *Heaven and Earth in the Gospel of Matthew*, Leiden, Boston: BRILL.
- Tilborg 1972: S. V. Tilborg, A Form-Criticism of the Lord's Prayer, *Novum Testamentum* 14, no. 2, 94–105 <<https://doi.org/10.2307/1560176>>.
- Vugdelija 2004: Marijan Vugdelija, Očenaš – Molitva Gospodnja, *Služba Božja* 44, br. 3, str. 5–38.

Ђорђе М. Ђурђевић

ON EARTH, AS IT IS IN HEAVEN: ON THE KEY PLACE OF THE DIFFERENCE BETWEEN MATTHEW'S AND LUKE'S VERSIONS OF THE LORD'S PRAYER

Summary

In this paper, we examine the relationship between two variants of the Lord's Prayer from the Gospel of Matthew (6₉₋₁₃) and the Gospel of Luke (11₂₋₄). Although both versions of the Lord's Prayer are essentially the same or similar, they still outline significant differences. We base our research on one of the given dissimilarities, which refers to Matthew's specific understanding of the relationship between Heaven and Earth, and the importance of Heaven in his Christian conception of the world. This is evident primarily in the fact that prayer petitions or parts of petitions that refer to the Heavens/Heaven are not found in Luke's version of the Lord's Prayer, while in Matthew's they represent one of its focal points. Semantically re-signifying the source material, Matthew creates a variant of the Lord's Prayer on the relationship of opposites, tension, and the ultimate reconciliation of Heaven and Earth, on their current separation and future wholeness.

Keywords: Our Father, Lord's Prayer, Matthew, Luke, Heavens, Heaven and Earth, the Bible.

*Примљен: 10. јул 2023. године
Прихваћен: 28. октобар 2024. године*